

Bernhard Crusellin vuosi 1798 – nuoren muusikon toiminta uusien lähteiden valossa

Janne Palkisto

Johdanto

Säveltäjä ja klarinetisti Bernhard Crusellin (1775–1838) elämäntarina Uudenkaupungin ja Viaporin vaatimattomista oloista Tukholman kulttuurielämän keskelle on vakiintunut tärkeäksi luvuksi Suomen ja Ruotsin musiikinhistoriaa. Crusellista ensimmäisten joukossa elämäkertatekstin julkaissut H.A. Reinholm (1853, 208) lukee hänet Suomen merkkimiesten joukkoon vetoamalla hänen suomalaisen syntyperäänsä ja luonteeseensa. Toivo Haapanen (1940, 31) kirjoittaa teoksessaan *Suomen säveltaide*, että ”vaikka Crusellin elämäntyö ajan olojen johdosta tulikin kohdistumaan etupäässä Ruotsiin, on hänelle jo vanhastaan ja täydellä syyllä varattu kunniapaikka myös Suomen musiikin historiassa”. Ilkka Oramo (1984–1985, 9) muistuttaa, miten ajatteleimme Suomen historiaa vais-tomaisesti nykyisistä maantieteellisistä rajoistamme käsin, mutta ne muodostuivat paljon Crusellin Tukholmaan-muuttoa myöhemmin. Fabian Dahlströmin (1995, 259–260) mukaan merkittävimmin vasta toisen maailmansodan jälkeen hahmottunut historiakuva eli kokonaiskäsitely suomalaisesta musiikista vaatii, että Crusellia käsitellään myös suomalaisessa musiikinhistoriassa. Ruotsin musiikinhistorian yleisesityksessä *Musiken i Sverige* huomautetaan, että Crusell on Franz Berwaldin (1796–1868) ohella Ruotsin ainoa 1800-luvun säveltäjä, jonka soitinsävellyksistä suurin osa on 1900-luvulla uudelleenjulkaistu (Tegen 1992, 310). Kummankin maan musiikinhistorioissa Crusellia pidetään yhtenä maan merkittävimmistä klassis-romanttisista säveltäjistä.

Erytishuomiota Crusellia koskevassa tutkimuksessa ovat saaneet hänen kolme mittavaa ulkomaanmatkaansa vuosina 1803, 1811 ja 1822. Niiden aikana hän kirjoitti matkapäiväkirjoja, jotka on myöhemmin julkaistu kahteen otteeseen kommentoituina laitoksina.¹ Sen sijaan ensimmäinen ulkomaanmatka, joka kesällä 1798 suuntautui Tukholmasta Berliiniin klarinetisti Franz Tauschin (1762–1817) oppiin, on matkapäiväkirjan ja muiden lähteiden puuttuessa jäänyt vähemmälle huomiolle. Crusellia tutkinut Dahlström (1976, 41) valittelee matkapäiväkirjan puutetta, koska jos sellainen olisi ollut, ”en viktigt fas i klarinettundervisningens utveckling skulle där ha kunnat bli sakkunnigt belyst”. Ei ole myöskään ollut tietoa siitä, missä Crusell matkallaan tarkalleen ottaen esiintyi ja kuinka monta kertaa. Ensimmäisessä omaelämäkerrassa (1825) Crusell mainit-

¹ 1977 Dahlströmin toimittamana ruotsiksi ja 2010 Koskisen [nyk. Palkisto] toimittamana suomeksi.

si kyseiseltä matkalta yhden Hampurin-konsertin, jälkimmäisessä (1837) kaksi. Molemmissa mainitaan yksi konsertti Berliinissä.

Aiempi tutkimus ei ole myöskään onnistunut löytämään ensimmäistä matkaa selventävää kirjeaineistoa. On kuitenkin ollut jälkiä siitä, että Crusellin matkalta kirjoittamia kirjeitä olisi ainakin jossain vaiheessa säilynyt sukulaisten hallussa: vaimon Anna Klemmingin velipuolen jälkeläinen Sven Klemming (1952, 57–58) lainasi niitä 1950-luvulla kirjoittamassaan sukuhistoriassa. Myöhemmin Crusellia tutkinut Åke Vretblad yritti saada kirjeitä käsiinsä, mutta ei saanut suvulle lähettämäänsä tiedusteluun vastausta.² Tämän artikkelin kirjoittaja löysi kirjeet Crusellin vaimon velipuolen jälkeläisen Michael Kolterjahnin avulla. Hän viimeisteli vuonna 2016 Klemmingin sukuarkiston luettelointia luovutettuaan materiaalin Tukholman kaupunginarkistoon³. Klemmingin sukuarkisto sisältää 4,2 hyllymetriä kansioita, joissa on muun muassa kirjeitä, valokuva-albumeita ja kirjoja ajanjaksolta 1790–2015. Crusellin Anna Klemmingille lähettämiä kirjeitä siellä on kolme, joista kaksi on kirjoitettu Berliinin-matkalta 1798.⁴ Samassa sukuarkistossa on myös kaksi Crusellin äidille Margareta Elisabeth Messmannille kuulunutta kirjaa sekä Crusellin vävyn Franz Preumayerin muistikirja, jotka ovat niin ikään uusia – aiemmalle tutkimukselle tuntemattomaksi jääneitä – Crusell-tutkimuksen lähteitä.⁵

Tarkastelen tässä artikkelissa näitä uusia lähteitä hyväksi käyttäen Bernhard Crusellin elämää ja toimintaa vuonna 1798 ja erityisesti hänen tuona vuonna tekemäänsä opintomatkaa Berliiniin. Sekä aiemmin tunnettujen että uusien lähteiden nojalla olen voinut rekonstruoida uutta tietoa hänen aiemmin valaisemattomaksi jääneestä nuoruudenmatkasta opintoineen, konsertteineen ja ihmissuhteineen. Näiden lähteiden esittely ja niihin liittyvä uuden tiedon tuottaminen on tämän artikkelin tärkein tavoite. Tutkimuskysymykseni on: miltä nuoren muusikon toiminta vuoden 1798 opintomatalla uusien lähteiden valossa näyttää ja minkälaiset vaikuttimet hänen musiikillista toimintaansa tuona vuonna ohjasivat tai saattoivat ohjata? Kutsumalla Crusellia ”nuoreksi” muusikoksi tarkoitan paitsi hänen nuorta ikäänsä niin myös vähäistä kokemusta solistisena klarinetistina sekä hänen elämänvaihettaan perhettä perustavana ihmisenä. Lähestymistapani on biografinen ja erityisesti niin sanotun uuden elämäkertatutkimuksen mukainen (esim. Halldórsdóttir 2014; Florin 2014; Hakosalo ym. 2014; Leskelä-Kärki 2017). Käytän hyväkseni myös mikrohistoriaa (esim. Ginzburg 1976–1996), josta ammentava uusi biografinen tutkimus on tuonut esiin, miten elämäkertatutkimus ei ole vain yhden henkilön elämän ja historian tutkimusta, vaan samalla ikkuna kokonaisen aikakauden tapahtumiin, käytänteisiin ja arvoihin, joita tarkastellaan yhden henkilön kautta. Tutkimalla

² MB: ÅV F3:4. Mainitussa arkistossa on musiikintutkija Åke Vretbladin kesken-eräisiä ja lähes loppuun saatettuja tutkimuksia muun muassa Crusellista sekä sekalaista kirjeenvaihtoa.

³ Kiitän Michael Kolterjahnin kirjeiden löytämisestä ja kaikesta avusta.

⁴ SA = Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8.

⁵ SA = Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 33 (29).

ainutlaatuista ja erityistä voidaan hahmottaa myös jotakin yleistä ja kaikille yhteistä. (Leskelä-Kärki 2017, 17–25.)

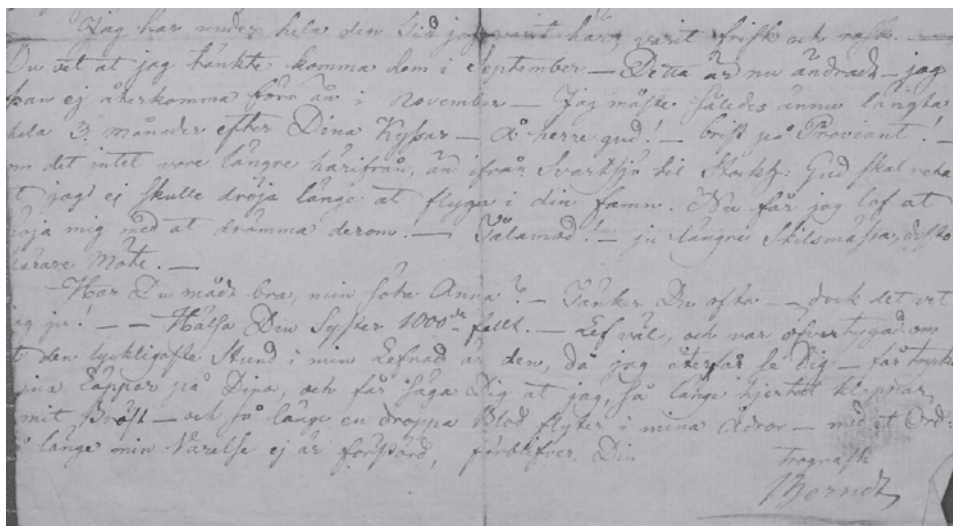
Tärkeimmät lähteet tutkimuksessani ovat Crusellin omaelämäkerrat vuosilta 1825 ja 1837 sekä jo edellä mainitsemani uusi aineisto: Crusellin vuonna 1798 kirjoittamat matkakirjeet (Klemmingin sukuarkistossa) sekä niitä täydentävä sanoma- ja aikakauslehtiaineisto. Crusellin ruotsiksi kirjoittamat kaksi omaelämäkerta ovat Tukholman Kungliga Bibliotekin käsikirjoituskokoelmassa.⁶ Niistä ensimmäinen syntyi, kun kirjailija ja taidevaikuttaja Marianne Ehrenström tilasi sen julkaisuunsa *Notices sur la Littérature et les beaux arts en Suède* (suomeksi ”Huomioita kirjallisuudesta ja kaunotaiteista Ruotsissa”, 1826). Jälkimmäinen on päivätty 6.11.1837 ja sen on lyhennettynä ja muokattuna julkaissut kirjailija ja historioitsija Adolf Ivar Arwidsson teoksessaan *Stockholm förr och nu* (1837). (Dahlström 1976, 25.) Käytän tutkimuksessani Crusellin käsikirjoittamia omaelämäkertoja saadakseni tietää, millä tavalla löytämäni uudet kirjelähteet täydentävät aiemmin tunnettua kuvaa hänen elämänvaiheistaan. Primaarilähteiden käyttäminen kertoo myös luotettavammin kuin niiden julkaistut versiot sen, mitä Crusell itse on Ehrenströmille ja Arwidssonille elämästään kertonut.

Tiedot Crusellin vuoden 1798 matkallaan pitämistä konserteista Berliinissä ja Hampurissa tämän artikkelin kirjoittaja löysi omaelämäkertojen johdattelemana sanomalehti-ilmoituksista Berliinin valtionkirjastosta. Crusellin konsertti-ilmoituksia julkaistiin *Berlinische Nachrichten* sekä *Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten* -lehdissä. *Allgemeine Musikalische Zeitung* -aikakauslehdestä löytyy maininta Crusellin soitosta vuonna 1798, kunhan malttaa jatkaa lukemista seuraavan vuoden 1799 numeroon asti. Lisäksi tutkimuksessa on taustatiedon täydentämisessä ja ajankuvan muodostamisessa käytetty edellä mainittujen sanomalehtien vuonna 1798 ilmestyneitä numeroita, joista saamaani aikakauden Berliiniä koskevaa tietoa olen tukenut tutkimuskirjallisuudella (Börsch-Supan 2001; Dwyer 2000; sekä Schultz 1987).

Elämäkertatutkimuksessa tutkimuksen kohteena olevasta ihmisestä tulee historioitsija ja biografiatutkija Christina Florinin (2014, 43) sanoin ”sosiaalisten, poliittisten, kulttuuristen ja historiallisten prosessien kohtaamispaikka”. Näyttää siltä, että vuoden 1798 aikana Crusellin toimintaan ovat vaikuttaneet hyvin erilaiset motiivit. Ammatillisen kehittymisen kanssa ristesii kotona Tukholmassa versova ihmissuhde Anna Klemmingiin ja sen edistäminen matkalla Spandaussa, jossa tämän isoisän perhe asui. Pariskunta avioitui matkaa seuranneena vuonna 1799. Olisiko niin, että Crusellin elämää hahmotettaessa vuoden 1798 tapahtumiin liittyvä uusi lähdeaineisto antaa sille uudenlaisen juonteen ja painotuksen? Yhdeksi matkaanlähdön motiiviksi – musiikkiin liittyvien ammatillisten tavoitteiden ohella – paljastuu suhteiden rakentaminen tulevan vaimon sukuun ja kotiinpaluun syyksi kotona odottanut rakkaussuhde.

Uusien lähteiden ja tiedon myötä on herännyt myös sivukysymyksiä. Mikä viivästytti Crusellin paluuta takaisin Tukholmaan ja mistä hän kirjeessään Anna Klemmingille kertoo (ks. kuva 1)? Miksi hän ylipäänsä palasi Berliinistä Tukhol-

⁶ I.c.20 Biogr. Sv. C.: BC-1825 (omaelämäkerta vuodelta 1825), BC-1837 (omaelämäkerta vuodelta 1837).

Kuva 1: Crusell kirjoitti kirjeessään (21.8.1798) tulevalle vaimolleen Anna Klemmingille, että hänen kotiinpaluunsa Berliinistä Tukholmaan on viivästynyt.⁷

maan? Miksi opinnoille ja paluumatkalle ei löytynyt rahallista tukijaa, vaikka menomatkan kustannusten kattamisessa auttoi tunnettu mesenaatti Ulrika Wilhelmina von Schwerin-Putbus?

Mikrohistorioitsija Carlo Ginzburg (1976–1996, 194) kirjoittaa hämmästyneensä, kuinka paljon historiankulkuun oli hänen tietämättään ollut vaikutusta kirjoilla, joita hän ei ollut koskaan lukenut, sekä tapahtumilla ja henkilöillä, joiden olemassaolosta hän ei ollut tiennyt. Uusien lähteiden avulla ja yhtä vuotta mikrohistoriallisesti tutkimalla voimme nostaa esiin myös Crusellin toimintaan vaikuttaneita aiemmin tuntemattomia ihmisiä, tapahtumia ja kirjoituksia. Tämän artikkelin kirjoittajan toive on, että uuden lähdeaineiston tarjoama tieto Crusellin elämään vaikuttaneista henkilöistä ja tapahtumista aiheuttaisi samansuuntaisen hämmästyksen kuin mikrohistoria yleisesti Ginzburgissa.

Ennen Crusellin vuoden 1798 tarkastelua luon tiivistetyn yleiskatsauksen hänen elämäänsä kokonaisuudessaan, jotta voimme ymmärtää tarkastelemani ajan merkitystä myös laajemmassa elämäkerrallisessa yhteydessä.

Bernhard Crusellin elämäkulkku

Crusell syntyi 15.10.1775 Uudessakaupungissa. Hänen ensimmäinen nimensä Bernhard tuli äidin Margareta Elisabet Messmannin isältä, ruotsalaissyntyiselta Porin jalkaväkirykmentin vääpeliltä Berndt Fredrik Messmanilta⁸ ja toinen nimi

⁷ BC => Anna Klemming, Berlin 21.8.1798. SA: Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8.

Henrik isän, kirjansitoja Jacob Crusellin isältä, Porissa vaikuttaneelta kirjansitojamestarilta ja kirkkovääriltä Henrik Crusellilta. Pienessä Uudessakaupungissa vaikuttaa olleen niukasti töitä kirjansitojalle, joten perhe muutti vuonna 1784 Nurmijärvelle – ehkä käytyään välissä lyhyesti Hämeenlinnassa. (Dahlström 1977, 8–9.)

Erityistä syytä juuri Nurmijärvelle muutolle ei ole löytenyt, sillä kirjansitojan töitä ei sielläkään tuntunut olevan, vaan Jacob kierteli Jokioisissa asti ansioiden perässä (Vallinkoski 1992, 130). Opittuaan naapurinpojalta klarinetinsoiton alkeet nuori Bernhard herätti soitollaan viereisen Numlahden kartanonherran kapteeni Erik Lorenz Armfeltin huomion. Armfelt vei 12-vuotiaan pojan Viiporiin eli nykyiseen Suomenlinnaan, josta tämä sai paikan Leskikuningattaren henkirykmentin vapaaehtoisena soittajana. Muutaman siellä vietetyn vuoden jälkeen Crusell siirtyi huoltajansa majuri Olof Wallenstjernan mukana rykmentin Tukholmassa sijaitsevaan pataljoonaan. Valtakunnan pääkaupungissa hän päätyi aluksi Kaarle-herttuan soittokuntaan ja sitten Kuninkaallisen hovikapellin klarinetistiksi vain 17-vuoden ikäisenä vuonna 1793. (Dahlström 1977, 8–11.)

Nousu säveltäväksi klarinettivirtuosiksi vaati vielä jatko-opintoja: niitä Crusell teki matkustamalla Keski-Eurooppaan, ensimmäiseksi vuonna 1798 opiskelukseen klarinetinsoittoa Franz Tauschin johdolla Berliinissä, sen jälkeen 1803 oppiakseen säveltämistä François-Joseph Gossecin ja Henri Montan Bertonin oppilaana Pariisissa. Kun säveltäminen oli muuttunut ammattimaisemmaksi, hän matkusti vuonna 1811 Leipzigiin etsimään uusille teoksilleen kustantajaa. Sellaiseksi ryhtyi Ambrosius Kühnel, jonka elinkeinoa ja kustannustoimintaa Crusellin kanssa jatkoi myöhemmin C. F. Peters. Kesän 1822 matkan Crusell teki Karlsbadiin juomaan luonnonvesiä, joilla uskottiin olevan terveyttä edistävä vaikutus. Matkallaan hän tapasi muun muassa Carl Maria von Weberin (1786–1826), Giacomo Meyerbeerin (1791–1864) ja Felix Mendelssohnin (1809–1847). (Dahlström 1977, 10–22.)

Hovikapellin musikäntörynnän rinnalle vuodesta 1818 alkaen Crusellille yhtä tärkeäksi nousi toiminta Linköpingin rykmenttien musiikinjohtajana, mihin sisältyi paljon myös opetustyötä (Vretblad 1977, 171). Opetustyö oli tullut hänelle luontevaksi osaksi muusikon ammattikuvaa viimeistään vuoden 1798 matkalla hänen tutustuessaan Franz Tauschiin.

Crusellin sävellystuotanto käsittää kolme klarinettikonserttoa, kolme klarinettikvartettoa, teoksia muille puupuhaltimille, yhden oopperan ja yksinlaulaja.⁹ Tuotannon kulmakivi, kolme klarinettikonserttoa, ovat klassis-romanttista musiikkia, jossa on kuultavissa ranskalaisen oopperan vaikutusta (Koskinen 2005, 77–79). Asemasta yhtenä valtakunnan tärkeimmistä säveltaiteilijoista kertoo se, että häneltä tilattiin musiikki Ruotsin suurimman rakennusprojektin, Göta Kanalin vihkiäisiin vuonna 1832 (Vretblad 1977, 184–185). Crusell kuoli Tukholmassa 28.7.1838 62-vuotiaana (Dahlström 1977, 23). Hänen merkityksensä varsinkin klarinettiteosten säveltäjänä on edelleen vahva ja hän on hyvä

⁸ Enckell 1987, 193.

⁹ Luettelo Crusellin keskeisistä sävellyksistä löytyy esimerkiksi teoksesta Dahlström, Helmer, O’Louglin, Strindberg ja Vretblad 1977, 248–254.

esimerkki 1700-luvun Suomessa syntyneestä kielitaitoisesta ihmisestä (ruotsi, suomi, saksa, ranska, italia), jolle vaikutteiden hakeminen Keski-Euroopasta oli luonteva osa elämäntulkua.

Crusellin matka Berliiniin

Vuoden 1798 alussa Crusell oli 22-vuotias muusikko. Hän työskenteli klarinetistina Tukholmassa Kuninkaallisessa hovikapellissa, joka toimi myös ooppera-orkesterina. Vaikka hän oli saanut hyvän ja arvostetun muusikonpaikan, hänen mieltään vaikuttaa silti kaiheartaneen ammatillinen epävarmuus. ”Jag började nu allt mer och mer finna huru mycket det ännu i artistisk bildning felades mig”, hän kirjoittaa omaelämäkerrassaan 1837. Vanhemman polven muusikkoystävätkin Tukholmassa olivat todennäköisesti muualla kuulleet sujuvampaa klarinetinsoittoa kuin mihin sotilassoittokunnasta ponnistanut nuori Crusell pystyi. Tiedetään, että Crusell oli jo muutamaan kertaan soittanut vaativia konserttoja julkisissa konserteissa Tukholmassa (Dahlström 1976, 242–243), mutta hänen tietämyksensä soolokonserttojen soittamisesta ja niiden mahdollisuuksista perustuivat ohueen kokemukseen. Hänen oli myös ollut nopeasti sopeuduttava oopperaorkesterin kovaan työtahtiin. Näiden puutteiden tunnistaminen on todennäköisesti ollut yhtenä opintomatkalta lähtemisen motiivina.

”Länge hade C. [Crusell] hört Clarinettisten Tausch i Berlin omtalas som en stor Virtuos, och hans högsta önskan var att kunna få taga Lektioner af denna Mästare”, Crusell kirjoittaa omaelämäkerrassaan 1825. Tausch oli aikakauden johtavia klarinetisteja ja klarinetin virtuoosisoiton perustaja, kuten Dahlström (1976, 40) määrittelee. Crusell kuuli Tauschin nimen oletettavasti työtovereiltaan Tukholman hovikapellissa. Crusellin kollegoista tiesivät tämän Mannheimin hovikapellista kuuluisuuteen ponnahtaneen klarinetisti Tauschin ainakin hänen kanssaan aikanaan samassa orkesterissa työskennelleet säveltäjä-kapellimestari Georg Joseph Vogler ja vuonna 1792 jo edesmennyt kapellimestari Joseph Martin Kraus. Tausch oli monien elämänvaiheiden jälkeen asettunut Berliiniin, Preussin pääkaupunkiin, soittamaan ja opettamaan.

Crusellin matkaanlähtöpäivä Tukholmasta oli 25. huhtikuuta 1798 (Fryklund 1949, 170) ja hän saapui Berliiniin yhdeksäntenä toukokuuta.¹⁰ Matkareitistä ei ole tietoa, mutta jos Berliiniin kuljettiin suoraan, reitti saattoi hyvinkin noudatella paremmin dokumentoidun, hänen vuoden 1811 matkansa etappeja (28.5.–15.6.1811). Silloin Crusell olisi aluksi matkustanut vaunuilla Tukholmasta etelään Ystadiin, mistä postilaiva olisi vienyt hänet Arkonanmeren yli Stralsundiin. Siitä matka olisi jatkunut jälleen vaunuilla Berliiniin asti.

”Vid min förhastade Afresa var jag så Confus, så utom mig, at jag til och med glömde at hälsa Din Syster, min Cousine Lena. Bed henne derföre om Förlä-

¹⁰ BC => Anna Klemming, Berlin 12.5.1798. SA: Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8.

telse”, Crusell kirjoitti Annalle 12.5.1798. Tämä uusi kirjelähde tukee omaelämäkerran mainintaa, jonka mukaan kyyti Tukholmasta Berliiniin järjestyi ilman suuria kustannuksia tai jopa ilmaiseksi ja hän teki päätöksen matkaan lähtemisestä kahdessa tunnissa (Crusell 1825). Matkasuunnitelmia oli ollut aiemminkin, mutta ”brist på medel att resa hade hittils varit det största hindret” (mt.). Nyt matkan rahoittajana oli kreivitär Ulrika Wilhelmina von Schwerin-Putbus (1762–1843), yksi ensimmäisistä, joka Crusellin musiikilliset lahjat Tukholmassa huomasi. Hän polveutui Putbusin aatelissuvusta ja sai monien merkittävien sukulaisuksiensa takia erikoiskohtelua Saksin hovissa. Kreivittärellä ei ollut omia lapsia, mutta hän otti miehensä kanssa kasvattilapsia ja rahoitti, paitsi Crusellin matkoja, myös klarinetisti Samuel Kellmanin opintoja. (Kämpe 1916, 109–110, 148, 186–187, 266–267.)

Tukholman kaupunginarkiston Klemmingin sukuarkistossa on Johan Christoffer Klemmingin muotokuva. Sen takapuolella on käsinkirjoitettu lappu, jonka mukaan Crusellin matkaseurana oli taiteilija ”Köhlström”.¹¹ Kyseessä lienee ollut kuvataiteilija Isak Kjöhlström (1769–1821), taidemaalari Elias Martinin oppilas, jonka tiedetään vuonna 1798 oleskelleen Berliinissä.¹² Kjöhlströmin tuotannosta tunnetaan muotokuva Crusellin ihastuksen Anna Klemmingin Spandaussa asuneesta isoisästä Johan Magnus Klemmingistä sekä nuoresta Johan Fredrik Berwaldista, joka samana kesänä – vain kymmenvuotiaana – piti konsertin Berliinissä 29.7.1798 oopperatalon suuressa salissa isänsä, Tukholman hovikapellin fagotisti Georg Johann Abraham Berwaldin kanssa.¹³ ”Min Resa var en af de angenämaste och nöjsammaste. Et vackert Väder, godt Resesällskap”, Crusell kirjoitti Annalle (12.5.1798). Vaikkei hän mainitse kirjeessään matkaseuraansa nimeltä, voimme olettaa sen olleen kuvataiteilija Kjöhlström.

Meren takana matkalaista odotti Euroopan kartalle sata vuotta aiemmin muotoutunut Preussin kuningaskunta. Se oli mantereen pohjoisosassa sijaitseva melko repaleinen valtakunta, jonka romahdusta vielä kuningas Fredrik II Suuren kuoleman 1786 jälkeenkin yleisesti odotettiin. Nyt kuitenkin valtio eli rauhan ja vaurastumisen aikaa. Ajan Eurooppa velloi keskellä voimakasta kaupungistumisen aaltoa: yli 10 000 asukkaan kaupunkien määrä lähes kaksinkertaistui, ja Berliini oli yksi maanosan nopeimmin kasvavista metropoleista (Vries 1984, 30, 234).

Berliinin Unter den Lindenin loistelias oopperatalo pysyi Crusellin matkan ajan suljettuna kuningas Fredrik Wilhelm II:n edellisenä vuonna tapahtuneen kuoleman takia (Bauman et al. 2001 ja Becker et al. 2001). Italialaiset laulajat olivat pakanneet laukkunsa ja häipyneet kotimaahansa; musiikinjohtaja ja säveltäjä Vincenzo Righini (1756–1812) vaimoineen ottanut kiinnityksen Hampuriin (Schneider 1852, 276–278). Oopperatalon suosio oli jo aiemmin laskenut, sillä berliiniläisyleisön kiinnostuksen puolelleen oli voittanut Gendarmenmarktin

¹¹ SA: Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8, Johan Christoffer Klemming Brev.

¹² Hultmark, Hultmark ja Moselius 1944, 182–183.

¹³ Vedos muotokuvasta on nähtävissä teoksessa Klemming 1952, 41; em. konsertti pidettiin 29.7.1798. BN 24.7.1798.

ranskalaiseen teatteritaloon vuonna 1786 perustettu Nationaltheater. Se oli jätännyt vanhan talon italialaiset *opera seriat* varjoonsa ja juurruttanut kaupunkiin saksankielisen oopperan. Uudenaikaiset teokset vaativat orkesteriin yhä useammin myös klarinetinsoittajia: Wolfgang Amadeus Mozartin *Don Giovanni* ja *Figaron häät* (*Le nozze di Figaro*), *Singspielit Ryöstö seraljista* (*Die Entführung aus dem Serail*) ja *Taikahuilu* (*Die Zauberflöte*) sekä Christoph Willibald Gluckin *Iphigenia Tauriissa* (*Iphigénie en Tauride*). Mainitut oopperauutuudet pyrittiin esittämään Berliinissä pian niiden muualla tapahtuneiden kantaesitysten jälkeen. (Bauman et al. 2001 ja Becker et al. 2001.) Vaikka Crusell ei kirjeissään tai omaelämäkerrassaan mainitse käyntejään vuonna 1798 oopperassa tai konserteissa, on oletettavaa, että hän kävi katsomassa edellä mainittuja teoksia ja kuuli melko tuoreeltaan, millaisia uusia mahdollisuuksia klarinetilla ja muilla puhaltimilla näissä teoksissa oli.

Kulttuurielämä oli kesäkaudella 1798 vilkasta. Sitä värittivät uuden hallitsijan Fredrik Wilhelm III:n syntymäpäivät sekä valajuhla *Huldigungsfest*. Kuninkaanvalaa juhliittiin Nationaltheaterissa heinäkuun kuudentena uudella oopperalla: Johann Friedrich Reichardtin (1752–1814) teoksella *Die Geisterinsel*.¹⁴ Klarineteilla on teoksessa haikeita välikommentteja niin Fabion aariassa ”Ich küsse dich” kuin Fernandon ja Arielin duetossa ”Werd ich des Daseins Wonne schmecken”. Vaikkei Crusell itse kantaesityksessä olisi ollut läsnä, hän lienee kuullut uudesta teoksesta ja sen ominaisuuksista opettajaltaan tai kaupungin muilta muusikoilta.

Franz Tauschin vaikutus

Berliinissä Crusell aloitti soittotunnit uuden opettajansa Franz Tauschin johdolla. ”C. [Crusell] var var nog lycklig att vid ankomsten finna Tausch beredvillig att undervisa honom”, hän kirjoittaa omaelämäkerrassaan (1825). Tauschin antamista oppitunneista tiedetään sen verran, että hän määräsi Crusellin soittamaan asteikkoja: ”Hans lilla egenkärlek blef väl något sårad när han måste begynna sina Lektioner med att blåsa Scalan”, Crusell kirjoittaa omaelämäkerrassaan (1825) ja jatkaa: ”men detta var likväl nödvändigt, emedan han förut ej haft aning om hvad man kallar en grundlig Skola”.

Koska Crusell kirjoittaa, että oppitunnit ”aloitettiin” (”begynna”) asteikoilla, vasta myöhemmin soittotunneilla ilmeisesti ryhdyttiin hiomaan varsinaista konserttiohjelmistoa. Tausch esitteli varmaankin myös säveltämiään uusia klarinettiteoksia, sillä Crusell soitti seuraavina vuosina Tukholmassa tämän muunnelmia ja seksteton. Yhden Tauschin klarinettikonserton hän oli esittänyt jo maaliskuussa ennen Berliinin-matkaansa. (Dahlström 1976, 243.) Varsinaiset ohjelmisto-opinnot saattoivat siten ehkä alkaa tämän Crusellin jo tuntemaan teoksen harjoittamisella.

¹⁴ BN 6.7.1798.

Opettaja oli klarinettivirtuosi, joka – toisin kuin oppilaansa – oli jo pikkulapsesta saakka saanut elää yhdessä maanosan tärkeimmistä klarinettipaikkakunnista. Franz Tausch oli muuttanut Berliiniin vuonna 1789 saatuaan paikan kuningattaren orkesterista. Hän oli oppinut klarinetin- ja viulunsoiton Jacobisältään, maineikkaan Mannheimin hoviorkesterin klarinettistilta, joka pojan syntymän aikaan vielä toimi Heidelbergissä kirkkomuusikkona, mutta joka kutsuttiin Mannheimiin hovikapelliin sen laajentumisen aikana 1765. Samasta paikasta sai myös Franz ensimmäisen pysyvän kiinnityksensä oppilasjäseneksi. Tehtävä jatkui myöhemmin hovimuusikon tittelillä hovin siirryttyä Müncheniin. (Rice 2003, 165–166.)

Mannheimia parempaa paikkaa klarinettistiksi kasvamiseen tuskin olisi voinut olla. Tauschit soittivat Mannheimin orkesterissa Wolfgang Amadeus Mozartin viettäessä aikaa siellä syksyllä 1777 ja keväällä 1778. Hovin muusikoiden innoittamana Mozart sävelsi paria vuotta myöhemmin oopperansa *Idomeneo*, jonka haastavat klarinettiosuudet on ajateltu Tauscheja varten. (Rice 2003, 137.)

Jacob ja Franz Tauschin aikana, 1700-luvun puolivälistä eteenpäin, Mannheimin kaupunki oli merkittävä paikka klassisen orkesterisoinnin kehityksessä. Siellä sijaitsevassa hoviorkesterissa luotiin tehokeinoja uusien puhaltimien vakiinnuttamisen lisäksi myös muun muassa ääripäiden dynaamisilla nyansseilla sekä niiden nopealla vaihtelulla. Näihin pyrkimykseen klarinetti sopi erinomaisesti, koska sillä oli jo varhain suhteellisen vaivatonta soittaa sekä hiljaa että voimakkaasti. Fortessa soittaessa sen sointi oli kirkas ja fanfaarimainen, pianisimossa pehmeä ja laulava. Pyrkimyksiä äärivoimakkuuksien käyttöön oli toki pienemmässä mittakaavassa ollut muuallakin Euroopassa, sillä Mannheimissa hyödynnettyjen tehokeinojen juuret johtavat kaikkialla viljeltyyn italialaiseen ja ranskalaiseen oopperaan. (Rice 2003, 109, Wolf 2001.)

Laajamuotoisia orkesteriteoksia soittaviin kokoonpanoihin uutena soittimena ilmestynyt suloääninen klarinetti herätti huomiota. Esimerkiksi Tauschin soitto sai musiikkitietosanakirjailija Ernst Ludwig Gerberin runosuonen puhkeamaan. Kuultuaan Tauschia Berliinissä hotelli Stadt Paris'n konsertissa 1793 hän kuvaili (1814, 328) tämän soittoa seuraavasti: ”Mikä soinnin monimuotoisuus! Vuoroin se on leppeän länsituulen lennättämien lehtien havinaa, vuoroin soitin säkenöivin kuvioin kiipeää kaikkien muiden yläpuolelle, jolloin pehmeät melodiat aina puhkeavat virtaamaan.”¹⁵ Klarinetin aseman vakiintuminen orkesterikokoonpanoihin sijoittui juuri pariin vuosikymmeneen ennen ja jälkeen Crusellin vuoden 1798 matkaa. Ranskan vallankumouksen jälkeen klarinetit soivat monilukuisina sotilassoittokunnissa ja paraatikenttien juhllisuuksissa, mutta myös parhaiden virtuoosien taidot olivat riittävän kehittyneet – samoin soitinrakennus. (Page 2001, Rendall 1978, 86–87.)

¹⁵ ”Welch eine Mannichfaltigkeit in der Modifikation der Töne seines Instruments! Bald war es das leise Flüstern der durch den sanften Hauch des Zephyrs bewegten Blätter, bald erhob sich sein Instrument in vollenden und glänzenden gebrochenen Passagen über alle übrigen, wobey immer die schmelzendsten Melodien abwechselten.” (Gerber 1814, 328.) Artikkelin saksankielisten tekstikatkelmien suomennokset ovat kirjoittajan.

Tausch oli tullut Berliiniin Friedrich Wilhelm II:n musiikkiuudistusten aikana, jolloin puhallinsoittajien merkitys oopperaorkesterissa kasvoi. Heitä olivat Tauschin lisäksi klarinetisti Joseph Beer, fagotisti Georg Wenzel Ritter ja cornisti Jean Lebrun. Aiemmin puhaltajat olivat olleet vain orkesterin yleissoinnin parantajia, mutta uusien säveltäjien, kuten jo edellä mainittujen Reichardt ja Righinin teoksissa, esimerkiksi klarinetit saivat itsenäisen aseman. Uudet puhallinsoittajat ansaitsivat jopa paremmin kuin konserttimestari, mikä kertoo siitä, että halu kiinnittää taitavia puhaltajia lisääntyi voimakkaasti ja heidän hintansa työmarkkinoilla nousi. (Henzel 1999, 142–143.) Crusellin opintomatka Berliiniin osui siis puhallinsoittamisen kehityksen kannalta merkittävään ajanjaksoon.

Franz Tausch oli yksi ensimmäisistä klarinetille laajan ohjelmiston säveltäneistä virtuoosista. Ajalle oli tyypillistä, että virtuoosisoittajat myös sävelsivät itselleen teoksia. Tauschin klarinettikonserton Es-duuri (1796) soolo-osuus avautuu elämäniloisina julistuksina, staccatoa ja legatoa taitavasti vaihdellen, kuin orkesterilta vastausta vaatien. Hitaan osan laskeva teema on haikeansuloinen. Tauschin ajan tapa kirjoittaa klarinetille kehittyi myöhemmin konserttoja kirjoittaneiden säveltäjien, kuten Crusellin, teoksissa kohti soittimelle vieläkin luonteenomaisempaa ilmaisua ja laulullisuutta. 1700-luvun lopun klarinetin soolostemmoissa oli vielä muun muassa viulunsoiton perinteistä kumpuavia sävelkulkuja. (Dahlström 1976, 97–102.)

Berliinissä Crusell tutustui Tauschin musikaalisiin perheenjäseniin ja myöhemmän matkapäivämerkinnän perusteella (13.10.1803) näytti ystävystyneen erityisesti tämän pianistivaimon kanssa. Gerberin (1814, 327–328) mukaan Tauschin viidestä lapsesta vanhimmalla tyttärellä oli ”voimakas ja puhdas lauluääni”, toinen osoitti suurta lahjakkuutta klaveerin ääressä ja poika Friedrich Wilhelm jatkoi puhallininstituutin ylläpitoa isänsä jälkeen.¹⁶ (Gerber 1814, 327–328, ja Weston 2001.)

Crusellin pitämät konsertit Berliinissä ja Hampurissa vuonna 1798

Kun Berliinissä 1798 koitti lokakuu, Crusell oli ollut opintomatallaan yli viisi kuukautta. Jostain syystä opinnot olivat venähtäneet alkuperäistä suunnitelmaa selvästi pitemmäksi. Virkavapaus Ruotsin hovikapellissa oli alun perin myönnetty 25. huhtikuuta lähtien vain syyskuun viidenteen päivään saakka eli neljän kuukauden ajaksi (Fryklund 1949, 169–170). ”Du vet at jag tänkte komma hem i September _ Detta är nu ändradt _ jag kan ej återkomma förr än i November _ Jag måste således ännu längta hela 3. månader efter Dina Kyssar _ Å herre gud!”, Crusell kirjoitti Annalleen.¹⁷ Mitään syytä matkan pidentymiselle kirjeessä ei mainita.

¹⁶ Gerber ei kerro Tauschin tyttären tai vaimon nimiä.

¹⁷ BC => Anna Klemming, Berlin 21.8.1798. SA: Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8.

Omaelämäkerta (1825) vihjaa, että Crusellilla olisi ollut halua jäädä Berliiniin vieläkin pitemmäksi aikaa. ”I slutet af October nödgades han återvända till Sverige”, hän kirjoittaa. Ilmaisun ”nödgades [...] återvända”, voi tulkita tarkoittavan sitä, että Ruotsissa oli jotain, joka teki paluun välttämättömäksi. Mutta liittyikö se ammattiin vai ihmissuhteeseen? Crusell oli elämässään lapsesta saakka tottunut asuinpaikan muutoksiin ja esimerkiksi vuonna 1803 hänellä oli vakavia suunnitelmia asettua Pariisiin pidemmäksi aikaa. Mutta nyt – ensimmäisellä opintomatallaan – hänen oli jostain syystä palattava takaisin kotiin.

Ilmeisesti Crusellin opintomatkan mesenaatti kreivitär Schwerin-Putbus ei maksanut Crusellin paluumatkaa. Opiskeluajan pidentyminen tuli ehkä maksamaan enemmän kuin etukäteen suunniteltu ajanjakso ja Crusell päätti maksaa lisäajan omalla rahalla konsertoimalla Berliinissä ja paluumatkalla Hampurissa useaan kertaan uusien muusikkoystäviensä kanssa.

Koleana sunnuntaina 21.10.1798 klo 18.00 Crusell piti konsertin Berliinissä hotelli Stadt Paris’n salissa.¹⁸ Ilta oli merkittävä, sillä se tarkoitti Crusellille ensiesiintymistä Ruotsin valtakunnan ulkopuolella. Tapahtumasta ilmoitettiin *Berlinische Nachrichten* -sanomalehdessä seuraavasti:

Huomenna, sunnuntaina 21. lokakuuta, pitää ruotsalainen Kammer Musikus Crusell, Stadt Paris’n salissa, suuren vokaali- ja instrumentaalikonsertin, jossa hän tarjoaa kuultavaksemme klarinetinsoittoaan. Madame Bachmann ja herrat Hurka, Tausch ja Zeuner ovat mielellään luvanneet auttaa häntä. Lippuja saa kuudellatoista groschenilla herra Fritscheltä ilmoituskonttorista, Stadt Paris’n portieerilta ja ovelta. Konsertti alkaa klo 6. (BN 20.10.1798.)

Kuusitoista groschenia maksoivat muutkin hotellin salissa pidetyt konsertit, mutta esimerkiksi kotikonsertteihin saattoi Berliinissä päästä parilla groschenilla.¹⁹ Hotelli tai majatalo *Stadt Paris’n* sali linnanpihalta etelään vievällä Brüderstrassella oli yksi kaupungin käytetyimmistä konserttipaikoista, vaikka sitä moitittiin pieneksi ja aatelisyleisölle epämieluisaksi.²⁰

Berliinin-konsertin muut esiintyjät julkistettiin vasta edellisenä päivänä – kahdessa ensimmäisessä ilmoituksessa herätettiin kiinnostusta pelkällä Crusellin nimellä ja luvattiin lisätietoja myöhemmin. Oli varmasti Crusellin onni, että hänen kanssaan esiintyi kaupungin suuri tenoritähti Friedrich Franz Hurka (1762–1805), joka nautti hovioopperassa tuhannen taalerin vuosipalkkaa ja niitti mainetta myös konserttilaulajana (Kutsch, Riemens ja Rost 2012b, 2176). Nytkin Hurka oli vain paria viikkoa aiemmin laulanut Mozartia Berliinin Nikolainkirkossa.²¹ Konsertin toinen laulaja oli mezzosopraano Charlotte Bachmann

¹⁸ BN 20.10.1798.

¹⁹ Tieto perustuu *Berlinische Nachrichten* -sanomalehden konsertti-ilmoitukseen vuonna 1798.

²⁰ AMZ 1800, 622–623. Tuhoutuneen *Stadt Paris’n* talon paikalla (Brüderstrasse 39) on nykyään *European Management Schoolin* piha. Crusellin ajan Brüderstrassesta voi nähdä jäljet enää numeroissa 10 ja 13, joissa sijaitsevat Nicolaihaus ja Galgenhaus.

²¹ 4.10.1798 (BN 4.10.1798).

Kuva 2: Ruhtinatar Frederica kuunteli Crusellin soittoa lokakuun 1798 Berliinin-konsertissa. Johann Gottfried Schadowin kuuluisaan patsaaseen hän on ikuistettuna sisarensa Louisen (vas.) kanssa. Patsas on Berliinin Alte Nationalgaleriessa. (Kuva: Janne Palkisto.)

(1757–1817), joka Hurkan kanssa kuului hiljan kaupunkiin perustetun Singakademien jäsenistöön (Kutsch, Riemens ja Rost 2012a, 192).²² Kolmas esiintyjä, Crusellin ikätoveri Karl Traugott Zeuner (1775–1841), oli dresdeniläissyntyinen pianisti ja säveltäjä, joka muutaman vuoden kuluttua päätyi Pietariin opettamaan Mihail Glinkaa (Spencer ja Musgrave 2001).

Tietoja esitetystä ohjelmistosta ei ole.²³ Konserttiyleisöstä tunnetaan Crusellin myöhemmän (11.7.1822) kertoman perusteella yksi merkkihenkilö: ruhtinatar Frederica von Mecklenburg-Strelitz (1778–1841), Preussin kuningatar Louisen sisar. Ruhtinatar tapasi Crusellin Karlsbadissa 24 vuotta myöhemmin ja kertoi muistavansa konsertin.²⁴ Ruhtinattaren läsnäolosta Crusellin konsertissa voidaan päätellä, että Berliinin yläluokka pani konsertin merkille ja saapui myös paikalle.

”Recetten var betydlig”, Crusell kirjoittaa konsertista omaelämäkerrassaan (1825). ”Men Tausch behöll största delen för gifna Lectioner, och lemnade C. [Crusell] så mycket öfrigt att han kunde komma till Hamburg, där han åter gaf en Concert, som förskaffade honom rese penningar till Stockholm.”

Crusellin paluumatka Berliinistä Tukholmaan eteni siis ensin Hampuriin, jossa hän viipyi ainakin kaksi viikkoa. Lauantaina, marraskuun 10. päivänä, oli Hurkan ja hänen konserttinsa Hampurin Gänsemarktin oopperatalossa (HC 9.11.1798). Lehti-ilmoituksessa (kuva 3) mainitaan ensimmäiseksi Hurka, sitten Berliinistä hiljattain Hampuriin muuttanut sopraano Rosine Eleonore Elisabeth Righini ja vasta viimeiseksi Crusell.

Konsertin pitopaikka, oopperatalo eli Deutsches Schauspiel, muistutti suurta hevostallia, jonka laudoitetun julkisivun sisään kätkeytyivät näyttämö, orkesteritilat, maalauksin koristeltu holvikatto sekä permanto ja kaksi parvea 1600 kuullijalle. Käytävät ja rappuset olivat kapeita, eikä mustalla kankaalla päällystettyjä

²² Hänen miehensä, alttoviulisti ja soitinrakentaja Karl Ludwig Bachmann, oli keskeinen hahmo Berliinin konserttielämässä. (Kutsch, Riemens ja Rost 2012a, 192.)

²³ Riemannin musiikkitietosanakirjassa, hakusana-artikkelissa *Crusell* (Riemann 1900, 224), mainitaan, että Crusell ja Tausch olisivat tuona vuonna käyneet ”Wettkampfin”, eli jonkinlaisen musiikillisen mittelön: ”Kapelle zu Stockholm angestellt, machte Konzertreisen (1798 Wettkampf mit Franz Tausch) und studierte noch 1803 am Pariser Konservatorium Komposition.” Riemannin tietosanakirjan yhdeksännessä painoksessa (Riemann 1919, 233) lähteeksi mainitaan ”Svensk Musiktidning 15.1.1887 (Cronhamn)”. Mainituksessa lehdestä ilmestyneessä Frithiof Cronhamnin Crusell-artikkelissa ei kuitenkaan mainita mitään Crusellin ja Tauschin konsertista (Cronhamn 1887, 10–12). Esittelivätkö opettaja ja oppilas siis kilvan osaamistaan, vai oliko kyseessä vauhdikas sävellys kahdelle klarinetille? Tausch julkaisi B-duuri-konserttonsa kahdelle klarinetille kaksi vuotta myöhemmin vuonna 1800, mutta Crusellin opintomatkan aikaan se saattoi olla jo valmistunut (Rice 2003, 166, Gerber 1814, 328).

²⁴ Frederica on sisarensa Louisen kanssa ikuistettuna Johann Gottfried Schadowin kuuluisassa *Prinzessinnengruppe*-veistoksessa, josta on tehty lukuisia kopioita, ja jonka marmoriversio on esillä Berliinin Alte Nationalgaleriassa (ks. kuva 2).

Concert-Anzeige.

Mit hoher Obrigkeitlicher Bewilligung wird Herr Hurka, Königl. Preussischer Tenor-Sänger aus Berlin, am Sonnabend, den 10ten November, im hiesigen Deutschen Schanspielhause ein öffentliches Concert geben, und sich mit verschiedenen auserlesenen Singsstücken hören lassen. Madame Righini, diese mit Recht beliebte Sängerin, wird die Gefälligkeit für Herrn Hurka haben, dieses Concert durch ihren Gesang zu verschönern. Ebenfalls wird Herr Crusell, Virtuose auf der Clarinette, aus der Königl. Schwedischen Kapelle, die Zuhörer mit einem ausgesuchten Clarinett-Concert zu vergnügen suchen.

Der Anfang des Concerts ist präcise um 6 Uhr, und die Eingangs-Preise, wie beim Schauspiel. Billets sind bey Herrn Hurka im schwarzen Adler, No. 41, bey dem Herrn Capirer Bartels im Opernhofe, und dem acht bey den Eingänge u. haben.

Hamburg.

Kuva 3: Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten-lehden ilmoituksessa 9.11.1798 kirjoitettu, että "[...] myös herra Crusell, klarinettivirtuosi, Ruotsin kuninkaallisesta kapellista, viihdyttää kuulijoi- ta erinomaisella klarinettikonsertolla."

penkkejä riittänyt läheskään kaikille. Saapuakseen paikalle yleisön piti kulkea pihalle kuivumaan ripustettujen pyykkien lomasta. (Wenzel 1978, 33.)

Konsertin olosuhteet eivät olleet juhlavat, mutta Crusell vaikuttaa saavutaneen esiintymisellään menestystä. Esiintymisestä löytyy lyhyt Hampurin-kirjeenvaihtajan maininta *Allgemeine Musikalische Zeitungissa*. Lehden mukaan Crusellilla oli "kaunis sointi ja hän puhalsi erityisesti Andanten tai Adagion hyvällä maulla, mistä hän ansaitsi suosionsoitukset". (AMZ 1799, 621.) Tämä Crusell-arvio ilmestyi vasta vuoden 1799 numerossa. Tähänastinen tutkimus on huomioinut vain lehden vuoden 1798 numeron, jossa Crusellista ei vielä ollut mainintaa (ks. Dahlström 1976, 41). Siitä, kenen musiikkia Crusell konsertissaan soitti, ei ole tietoa.

Sunnuntaina 25.11.1798 järjestettiin Hampurissa toinen konsertti professori Johann Georg Büschin salissa. Lippuja sai ostaa etukäteen Meyn veljesten musiikkikaupasta, joka samalla mainosti Hurkan avustuksella koottua pianosävellysten julkaisusarjaa. Lehti-ilmoituksessa (22.11.1798) Crusellin mainitaan ilah- tuneen edellisessä konsertissa saavuttamastaan yleisönsuosioista. Tämän voisi

helposti ohittaa ilmoitustekstin liioitteluna, mutta jonkinlaisesta yleisön kiinnostuksen heräämisestä kertoo se, että tällä kertaa konserttia mainostettiin aluksi Crusellin nimellä ja vasta sen jälkeen mainittiin Hurkan laulavan tilaisuudessa.

Pedagogi ja kirjailija Johann Georg Büsch (1728–1800), jonka salissa konsertti pidettiin, luetaan valistuksen eli *Aufklärungin* päähenkilöihin. Häneen sopii jälkimaailman huomio siitä, että ahkerimmat valistusihmiset eivät välttämättä olleet vuosisadan suurimpia filosofejia, vaan pikemmin yleisintellektuelleja (Oz-Salzberger 2014, 31). Niinpä, paitsi että Büsch oli mukana perustamassa köyhäinlaitosta ja johtamassa Handelsakademieta, hän yhtä lailla julkaisi kirjoituksia muun muassa uimisen hyödyllisyydestä, lihan suolaamisesta ja mökin lämmityksestä.²⁵ Musiikista kirjoittamiseen hän ei koskaan näytä ryhtyneen, vaikka isännöi konsertteja. Büschin kunniaksi pystytettiin hänen kuolemansa jälkeen 1802 muistopatsas nykyisen Kunsthallen paikalle, josta se myöhemmin siirrettiin Dammtorin aseman vierustalle. Sitä kävi Crusellkin myöhemmällä Pariisin-matkallaan katsomassa (ks. matkapäiväkirja 27.4.1803).

Crusellin vuoden 1798 Berliinin- ja Hampurin-matkoja voidaan pitää amatillisesti menestyksekkäinä. Jo pelkästään hänen nimensä konsertti-ilmoituksissa Hampurin *Correspondent*-lehdessä levisi laajalle, sillä lehden painosmäärä oli kymmenessä vuodessa kaksinkertaistunut 25000 kappaleeseen. Sitä luettiin kaikkialla Saksassa ja seurattiin muuallakin Euroopassa. (Kopitzsch 1982, 408.) Crusellin solististen esiintymisten luettelosta (Dahlström 1976, 242–262) voidaan nähdä, miten vuoden 1798 Berliinin-matkan jälkeen hänen esiintymisensä sooloklarinetistina Ruotsissa lisääntyivät ja hänen palkkansa nousi merkittävästi keväällä 1799 (Dahlström 1977, 11). Keski-Eurooppaan luodut kontaktit helpottivat yhteydenottoja myöhemmillä matkoilla ja hän sai uusia ammatillisia esikuvia.

Crusellin ihastus Anna Sofia Klemming

Matka mannermaalle oli venynyt aiottua pitemmäksi. Joulunaika lähestyi ja kuurankukat koristivat aamuisin kestikievareiden ikkunoita. Crusellin oli kiiruhdettava takaisin Tukholmaan. Tarkka paluuajankohta ei ole tiedossa, mutta sen on täytynyt olla joulukuun 1798 puolella. Perillä Tukholmassa kotiinpalaajaa odottivat työt hovikapellissa – ja tuleva vaimo, ”sötaste Annette”.²⁶

”Din Bild svärfvas beständigt för mina Ögon och ingen Minut passerar, som ej är helgad åt åtankan af Dig. Jag är Lycklig, Glad och Nöjd; ty jag vet at Du delar mina Tänkesätt”, Crusell kirjoitti Berliinistä Annalle Ruotsiin matkansa alkupuolella 12.5.1798. Kaikki vuoden 1798 matkakirjeet Annalle huokuivat lemmentunnetta ja nostavat siksi esiin aiemmin tuntemattomamman puolen Crusellista.

²⁵ Tiedot perustuvat Berliinin Staatsbibliothekin tietokannasta löytyviin Büschin kirjoituksiin sekä teokseen Zabeck 1964.

²⁶ Crusell kirjeessään Anna Klemmingille 12.5.1798.

Tähänastinen tutkimus ei ole käsitellyt Crusellin suhdetta, eikä tämän vuoden kirjeitä, joissa Crusell esiintyy rakastuneena nuorena miehenä, ole aiemmin tunnettu. Kirjeenvaihto Annan kanssa merkitsi matkalla mukana kulkevaa ja kehittyvää ihmissuhdetta. Tapa, jolla tuon ajan ihminen kirjeissä kuvitteli läheisensä tai perheensä, on vähintään yhtä tärkeää kuin se miten hän toimi heidän kanssaan jokapäiväisessä elämässään. Niin kauan kuin läheiset pitivät yhteyttä kirjeitse, he ylläpitivät ja kehittivät suhteitaan. (Henkes 2012, 177–178.)

Preussin-matkallaan 22-vuotias Crusell teki juuri tässä mielessä tärkeää työtä henkilökohtaisen ihmissuhteensa eteen. Hän oli rakastunut 20 vuotta kesällä täyttävään Anna Sofia Klemmingiin, joka oli syntynyt tunnettuun peltiseppäskuun.²⁷ Isä Johan Christopher Klemming (1750–1821) oli peltiseppäoltermanni, joka piti kauppapuotia Tukholmassa Ålandsgrändillä nykyisen Mästar Samuelsgatanin ja Regeringsgatanin kulmassa. Hän hopeoi, kultasi sekä rakensi lyhtyjä ja lamppuja. (Klemming 1952, 44–63.) Ei ole tietoa siitä, missä Anna Klemming ja Bernhard Crusell alunperin tutustuivat, mutta se on voinut tapahtua valmisteltaessa jotakin kuninkaallista seremoniaa, johon on tarvittu juhlaalaistusta, koristeita ja Crusellin oman orkesterin, hovikapellin soittoa.

Juhlaalaistusten kehittymisen myötä Klemmingeistä tuli arvostettuja käsityöläisiä, ja perhe oli läheisissä tekemisissä Kustaa III:n siskon, prinsessa Sofia Albertinan kanssa. Kustaa III:lta Klemming sai nimikoidun kultakellon sekä Drottningholmin linnan vierustan käsityöläiskortteleista maapalan, jossa perhe asui kesäisin. Alueella sijaitsee edelleen sekä Lilla että Stora Klemmingsbergen. (Klemming 1952, 44–63.)

Klemmingin perhe osoitti ilmeisesti jonkinasteista hyväksyntää klarinettia soittavaa vävyehdokasta kohtaan. Berliinin-matkallaan Crusell sai tavata Spandauissa Berliinin lähellä asuvan Annan isoisän Johan Magnus Klemmingin. Hän sai siellä kirjeen Annalta tämän isän kirjeen sisällä. Crusell kuvaa tätä tapahtumaa vastauksessaan 21.8.1798:

”Tack, tusend tack, söta Du! för de få tröskande Orden. _ Äfven har jag bekommit det, utan hvilket jag altid tykte at jag ej var fullkomligt Lycklig, neml_n et bref ifrån Dig. _ Detta var en Galenskap, jag vet det, ty sedan Du så ofta gifvit mig prof af Din Tillgifvenhet för mig, var det ej nödigt at jag derom skulle öfvertyga genom döda Bokstäfver. Men _ jag märker at det är sannt hvad man så ofta sagt mig: at då man är kär så vet man intet hvad man vill. Emedlertid är Ditt Bref min käraste Lecture, och, jag har ej funnit någodt bättre Medel än detta, at fördrifva Ledsnaden.

Isoisä, hyväkuntonen 78-vuotias Johan Magnus Klemming, työskenteli peltiseppänä vielä vaivatta Berliinin ja Charlottenburgin linnojen katoilla.²⁸ ”Jag har hos Dina Slägtingar i Spandau haft många roliga Stunder. _ Den yngsta af Dina Fastrar är mycket lik Dig. Hon är 11 år gammal”, Crusell kirjoitti Annalle (21.8.1798).

²⁷ Anna Sofia Klemming oli syntynyt 15.6.1778.

²⁸ Tieto on peräisin pieneltä lapulta, joka löytyi Johan Christoffer [?] Klemmingin muotokuvan takaa. SA: Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8, Johan Christoffer Klemming Brev.

Anna Klemmingillä oli kahdeksan vuotta nuorempi velipuoli Carl Gustaf (1786–1851), todennäköisesti adoptoitu lapsi, joka jatkoi isänsä peltiseppäamattia ja seurusteli myöhemmin tiiviisti siskopuolensa Crusellin kanssa perustaman perheen kanssa. Carl Gustafin äidin henkilöllisyyttä ei tunneta, mutta suvussa on yritetty selvittää, olisiko poika yksi prinsessa Sofia Albertinan salaisista lapsista.²⁹ Carl Gustaf toimitti oopperalle paljon rekvisiittaa, kuten aseita, miekkoja, tikareita, kilpiä, kruunuja, ketjuja ja soihtuja. (Klemming 1952, 64–80.) Myöhemmin Bernhard Crusellin jäämistöä nuoruuden kirjeineen siirtyi Carl Gustafille ja hänen jälkeläisilleen. Carl Gustafin pojanpojan Viktor Klemmingin kodista 1920-luvulla otetussa valokuvassa näkyy seinällä Anna Klemmingin muotokuva (Klemming 1952, 265). Sen nykyinen olinpaikka on tuntematon³⁰.

Crusellin ajatukset Annaa kohtaan vaikuttivat Berliinin-kirjeessä 21.8.1798 intohimoisilta:

Har Du mådt bra, min söta Anna? _ Tänker Du ofta __ ³¹ dock det vet jag ju! __
Hälsa Din Syster 1000_de fallt. _ Lef väl, och var öfvertygad om at den lyckligaste
Stund i min Lefnad är den, då jag återfår se Dig _ får trycka mina Läppar på Dina,
och får säga Dig at jag, så länge hjertat klappar [i] mit Bröst _ och så länge en droppa
Blod flyter i mina Ädror _ med et Ord: så länge min Varelse ej är förstörd, förblifver,
Din trognaste Berndt.

Kirjeenvaihto vahvistaa aiemman tutkimuksen ja muiden lähteiden luomaa kuvaa Crusellista perhesuhteita tärkeänä pitävänä ihmisenä. Hänen aiemmin syntyneet sisaruksensa eivät olleet jääneet eloon ja Jacob-isä ilmeisesti matkusteli paljon kirjansitomistöiden perässä. Vain 12-vuotiaana Crusell muutti yksin Viaporiin ja sai uuden huoltajan pataljoonan majurista. Kenties lapsuuden kokemusten vahvistamana aikuinen Crusell näytti vaalivan vastakkaista elämäntapaa, jossa pysyvät ihmissuhteet olivat tärkeässä osassa. Kirjeenvaihdossa perhekuulumiset saavat paljon huomiota ja esimerkiksi matkapäiväkirjoista (1803, 1811, 1822) jokainen huipentuu riemuun nähdä vaimo ja lapset terveinä.

Bernhard Crusellin ensimmäisellä ulkomaanmatkalla oli merkittäviä seurasuksia muusikonuran ohella hänen parisuhteelleen ja tulevalle perhe-elämälle. Suhde tulevaan vaimoon kehittyi ja samalla hän tutustui tämän sukuun. Crusellin ja Anna Klemmingin häät pidettiin – noin vuosi ensimmäisen opintomatkan jälkeen – 17.10.1799.³² Kotona ja pariskunnan välisessä kirjeenvaihdossa Anna

²⁹ Klemmingin sukua tutkinut Michael Kolterjahn kertoi tämän tekijälle 2.12.2016. Sofia Albertinan lapsista ks. esim. Mårtenson 2006, 19.

³⁰ Tämän kirjoittaja kysyi asiaa sekä suullisesti Michael Kolterjahnilta 2.12.2016 että sähköpostitse toiselta jälkeläiseltä Björn Klemmingiltä 19.10.2016. He vastasivat, että taulun myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa.

³¹ Crusellin kirjoittamissa kirjeissä esiintyy paljon alaviivoja. Ne voivat tässä kohdalla merkitä sanaa, jota ei ole haluttu kirjoittaa esille, mutta yleisemmin ne rytmittävät tekstiä ja toimivat usein samaan tapaan kuin ajatusviivat.

oli "Söta Anna" tai "Sötaste Annette", Crusell "Bubbe", eli lastenkielellä "Gubbe", "ukkeli"³³. Crusellit saivat kuusi lasta, joista kolme selvisi aikuisikään.

Vuoden 1798 tapahtumien vaikutukset Crusellin elämään

Crusell ja hänen toimintansa vuonna 1798 voidaan uuden tiedon valossa nähdä selkeämmin sosiaalisten, poliittisten, kulttuuristen ja historiallisten prosessien kohtaamispaikkana. Soittimena klarinetin virtuoosikehitys oli juuri siinä vaiheessa, että Crusell saattoi liittää itsensä sen tuleviin solistitriumfeihin. Preussi ja sen pääkaupunki Berliini olivat vetäneet puoleensa musiikkialan etevimpiä tekijöitä, joihin Crusell loi henkilökohtaisia suhteita. Matkakohde tarjosi mahdollisuudet tavata myös ihastuksen kohteen, Anna Klemmingin, sukua sekä koetella ja kehittää rakkaussuhteen kestävyyttä.

Crusellin ensimmäinen ulkomaanmatka vuonna 1798 merkitsi käännekohtaa hänen elämässään sekä ammatillisesti että henkilökohtaisesti. Hän kohosi soittotaidoissa uudelle tasolle, loi suhteet Keski-Euroopan merkittävään musiikkikeskukseen ja pohjusti oman avioliittonsa. Tauschin esimerkkiä seuraten hän pyrki laajan klarinettiohjelmiston säveltämiseen ja palasi Keski-Eurooppaan useita kertoja.

Myöhemmin säveltämässään klarinettiteoksissa, kuten f-molli-konsertossa (1818) Crusell otti kaiken irti klarinetin dynaamisista mahdollisuuksista vieden Berliinissä oppimaansa, Mannheimissa kiteytettyä ilmaisuvoimaa yhä pidemmälle. Tukholman hovikapelliin muodostui Tauschin berliiniläisen mallin mukainen soolopuhaltajien collegio, joka esiintyi yhdessä ja jolle Crusell sävelsi uusia teoksia, kuten *Concertanten B-duuri* ja *Potpurin* (Dahlström 1976, 144–145, 198).

Myöhemmin (1818–1837) Crusell teki suurtyön musiikinopetuksen parissa toimiessaan Linköpingissä sotilassoittokuntien johtajana. Myös hänen omat lapsensa näyttävät harjoittaneen musiikkia: Fredrikan ja Berndt Augustin perukirjoista löytyy soittimia ja nuotteja. Sofian nimi on kirjattu Kuninkaallisen musiikkiakatemian oppilasluetteloon ja hän on saanut taidoistaan hyvät arviot³⁴. Jos haluaa etsiä Crusellin myöhemmälle elämälle esikuvan säveltävästä klarinetti-virtuoosista musikaalisine perheineen, se on helppo jäljittää Franz Tauschiin ja vuoden 1798 Berliinin-kokemuksiin.

³² Tieto Jakobin seurakunnan vihkikirjasta JJK: Lysnings- och vigselböcker SE/SSA/0008/E 1/2 (1793–1830). Dahlström esittää mielestäni virheellisesti, että vihkimys olisi tapahtunut tammikuussa ja että Crusell itse olisi muistanut vuodenajan omaelämäkerrassaan väärin (Dahlström 1976, 41, ja 1977, 11).

³³ "Bubbe" kirjeestä BC => Anna Klemming, Uppsala 17.6.1800. SA: Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8.

³⁴ VH: Fredrika Crusellin perukirja. F II: 34, nr 1463. SA: Berndt August Crusellin perukirja. Nedre Borgrätten F6:31 (1842–1844). 132. MB: KMA: Huvudarkivet A1a:4 Protokoll 1814–1816. Oppilasluettelo vuodelta 1815.

Suhde opettajaan Franz Tauschiin vaikuttaa myöhempien tietojen valossa jatkuneen Berliinin-matkan jälkeenkin. Kun Crusellin appi matkusteli Berliinissä vuonna 1802, halusi Tausch lähettää tämän välityksellä entiselle oppilaalleen nuotteja käteismaksua vastaan. Crusell järjesteli rahoja Drottningholmista käsin.³⁵ Vuoden 1803 matkalla Crusell tapasi Tauschin uudelleen Berliinissä, ja he vaihtoivat kuulumisia klarinetin kehityksestä. Crusell antoi Tauschille Beethovenin trion nuotin ja sai tältä sekstettoja sekä neuvon: ”Pitäkää huolta kielityksessätänne ja harjoitelkaa edelleen asteikkosoittoa”³⁶. (13., 15. ja 16.10.1803.)

Tausch ei ainakaan Crusellin omien havaintojen mukaan vaikuttanut olevan jälleennäkemisestä kovinkaan innoissaan. ”Phlegmatisk emottagning”, hän kirjoitti Tauschin reaktiosta, kun tämän perheen naiset sen sijaan riemuitsivat jälleennäkemisestä hänen vierellään (13.10.1803). Tauschin vaimolta Crusell sai lahjaksi solmukkeen, mistä hän kirjoittaa ranskaksi muuten pääosin ruotsinkielisessä tekstissä (mt.). Kielen vaihtaminen saattaa liittyä motiiviin pitää tapaus omana tietona päiväkirjassa, jota olisivat saattaneet muutkin lukea.

Jokunen kysymys jää silti ilman selitystä. Uudenkoan lähdeaineiston avulla emme voi saada tietää, mitä teoksia Crusell konserteissaan soitti ja miksi hänen paluunsa Ruotsiin viivästyi. Tämä on kuitenkin tyypillistä elämäkerroille, kuten elämäkertatutkija Maarit Leskelä-Kärki (2017, 242) kirjoittaa: ”Elämäkertakirjoittajan velvollisuus ei ole sanoa kaikkea kaikkea tai ratkaista jokaista arvoitusta. Aukat ja ristiriidat kuuluvat elämäntarinoihin.”

Uuden lähdeaineiston valossa voi todeta, että Bernhard Crusellin omaelämäkerrat tuntuvat pääosin pitävän paikkansa vuoden 1798 tapahtumien osalta. Elämäkerroista ensimmäisessä (1825) hän mainitsee tosin vain yhden Hampurin-konsertin, vaikka sanomalehtiaineisto osoittaa, että niitä pidettiin siellä kaksi. Lehti-ilmoitusten painotuksista voi myös varovaisesti päätellä, että esiintymiset Hampurissa huomioitiin myönteisesti.

Merkittävin uusi tieto nyt löytyneiden kirjeiden ansiosta on se, että Crusellin suhde tulevaan vaimoon Anna Klemmingiin oli alkanut jo ennen matkaa. Uusi ihmissuhde on otettava tutkimuksessa huomioon, kun Crusellin toimintaa mainittuna vuonna arvioidaan. Aineiston mikrohistorialliseen tutkimukseen liittyvänä havaintona voi tämän erityistapauksen kautta hahmottaa jotakin kaikille muusikoille yleistä ja yhteistä. Muusikot eivät rakasta pelkästään musiikkia, eivätkä tee valintoja pelkästään ammattiin liittyvin perustein.

Crusell viihtyi Berliinissä, koki sen innostavaksi ja ammatillisesti hyödylliseksi ja halusi konsertoida siellä. Ammatillisen kehityksen rinnalla elämänsuunnitelmiin vaikutti rakastuminen, joka houkutteli taiteilijan takaisin kotiin. Ihmissuhteen painavasta merkityksestä löytyy helposti tukea Crusellin matkakirjeestä Annalle (12.5.1798): ”Kanske snart skal en ljusare Framtid visa sig för våra blickar _ Kanske snart skal jag frimodigt kunna säga: jag älskar henne, och dermed spara Visst Folck som tro sig veta mer än andra, den mödan att längre bråka sina hjernor.” Crusellin ja Klemmingin välinen suhde muuttui vuoden 1798 matkan

³⁵ BC => Johan Klemming, Drottningholm 25.6.1802. SA: Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8.

³⁶ ”Geben sie acht auf ihre Zunge und suchen sie die Scala wieder hervor.”

jälkeen julkiseksi. Se saattoikin olla ollut salakihlaus, joka Klemmingin suvun luvalla saatettiin paluun jälkeen pian kaikkien tietoon.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Painamattomat arkistolähteet

JJK = Jakob och Johannes kyrkoarkiv, Stockholm
Lysnings- och vigselböcker SE/SSA/0008/E 1/2 (1793–1830)

KB = Kungliga Biblioteket, Stockholm

Crusell, Bernhard 1825. Omaelämäkerta vuodelta 1825. I.c.20 Biogr. Sv. C.
1837. Omaelämäkerta vuodelta 1837. I.c.20 Biogr. Sv. C.
1803. Matkapäiväkirja vuoden 1803 matkalta. M.233 ja M.234.
1811. Matkapäiväkirja vuoden 1811 matkalta. M.234.
1822. Matkapäiväkirja vuoden 1822 matkalta. M.234.

MB = Musik- och teaterbibliotekets arkiv, Stockholm

Vretblads arkiv: ÅV = Åke Vretblad. F3: Vols. 4, 5, 6, 7. K1: Fotografier

KMA = Kungl. Musikaliska Akademiens arkiv, Stockholm

Oppilasuuttelo vuodelta 1815. Huvudarkivet A1a:4 Protokoll 1814–1816.

SA = Stadsarkiv, Stockholm

Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 8.

BC => Anna Klemming, Berlin 12.5.1798.

BC => Anna Klemming, Berlin 21.8.1798.

BC => Anna Klemming, Uppsala 17.6.1800.

BC => Johan Klemming, Drottningholm 25.6.1802.

Klemming släktarkiv, SE/SSA/3498, kartong 33 (29).

Berndt August Crusellin perukirja. Nedre Borgrätten F6:31 (1842–1844).
132.

VH = Vifolka Häradsrätts arkiv

Fredrika Crusellin perukirja. F II: 34, nr 1463.

Painetut arkistolähteet

Aikakauslehdet

AMZ = *Allgemeine Musikalische Zeitung* 1798, 1799, 1800.

Sanomalehdet

BN = *Berlinische Nachrichten* 1798.

HC = *Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten* 1798.

Nuotit

Reichardt, Johann Friedrich. *Die Geisterinsel*. Partituuri, faksimile käsikirjoituksesta. German Opera 1770–1800, ed. with introduction by Thomas Baumann. New York: Garland.

Tutkimuskirjallisuus

- Arwidsson, Adolf Ivar. 1837 (kolofonissa 1840). *Stockholm förr och nu*. Stockholm: Hellsten.
- Bauman, Thomas, Heinz Becker, Richard D. Green, Hugh Canning ja Imre Fábíán. 2001. S.v. Berlin (opera). *Grove Music Online*. Sähköinen lähde osoitteessa www.oxfordmusiconline.com/grovemusic (vierailtu 28.6.2018). New York; Oxford: Oxford University Press.
- Becker, Heinz, Richard D. Green, Hugh Canning, Imre Fábíán ja Curt A. Roesler. 2001. S.v. Berlin. *Grove Music Online*. Sähköinen lähde osoitteessa www.oxfordmusiconline.com/grovemusic (vierailtu 28.6.2018). New York; Oxford: Oxford University Press.
- Börsch-Supan, Helmut. 2001. *Künstlerwanderungen nach Berlin vor Schinkel und danach*. München-Berlin: Deutscher Kunstverlag.
- Cronhamn, Frithiof. 1887. "En tonskald. Några små anteckningar om Bernhard Crusell". *Svensk Musiktidning* (2): 10–12.
- Crusell, Bernhard. 1977. Crusells resedagböcker. Toim. Fabian Dahlström. Teoksessa Fabian Dahlström, Åke Vretblad, Axel Helmer, Axel Strindberg ja Niall O'Loughlin: *Bernhard Crusell. Tonsättare, klarinettvirtuos. Hans dagböcker, studier i hans konst, verkförteckning. Kungliga Musikaliska Akademiens skriftserie* (21): 24–168.
- Crusell, Bernhard. 2010. *Keski-Euroopan matkapäiväkirjat 1803–1822*. Suomentanut ja toimittanut Janne Koskinen [nyk. Palkisto]. Helsinki: SKS.
- Dahlström, Fabian. 1976. *Bernhard Henrik Crusell. Klarinettisten och hans större instrumentalverk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Dahlström, Fabian. 1977. "Biografisk inledning". Teoksessa Fabian Dahlström, Axel Helmer, Niall O'Loughlin, Axel Strindberg ja Åke Vretblad: *Bernhard Crusell. Tonsättare, klarinettvirtuos. Hans dagböcker, studier i hans konst, verkförteckning. Kungliga Musikaliska Akademiens skriftserie* (21): 7–23.
- Dahlström, Fabian, Axel Helmer, Niall O'Loughlin, Axel Strindberg ja Åke Vretblad. 1977. "Verkförteckning". Teoksessa Fabian Dahlström, Axel Helmer, Niall O'Loughlin, Axel Strindberg ja Åke Vretblad: *Bernhard Crusell. Tonsättare, klarinettvirtuos. Hans dagböcker, studier i hans konst, verkförteckning. Kungliga Musikaliska Akademiens skriftserie* (21): 248–254.
- Dahlström, Fabian. 1995. Romantiikan kynnyksellä. Suom. Hannu Wuorela. Teoksessa Fabian Dahlström ja Erkki Salmenhaara: *Suomen musiikin historia 1. Ruotsin vallan ajasta romantiikkaan*. 258–283. Porvoo: WSOY.
- Dwyer, Philip G. 2000. Prussia during the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1786–1815. Teoksessa *The Rise of Prussia 1700–1830*. Ed. Philip. G. Dwyer. 239–258. Essex: Pearson Education.
- Ehrenström, Marianne. 1826. *Notices sur la Littérature et les beaux arts en Suède*. Stockholm: Eckstein.
- Enckell, Gerald. 1987. "Messman – en militärläkt från Satakunta". *Genos* (58): 188–208.
- Florin, Christina. 2014. "Biografia rajoja rikkomassa. Kolme esimerkkiä ruotsalaisesta elämäkertatutkimuksesta." Suom. Heini Hakosalo. Teoksessa *Historiallinen elämä – Biografia ja historiantutkimus*. Toim. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila ja Heidi Kurvinen. 27–44. Helsinki: SKS.
- Fryklund, Daniel. 1949. "Några brev från Bernhard Crusell". *Svensk tidskrift för musikkforskning* (31): 169–181.
- Gerber, Ernst Ludwig. 1814. S.v. Franz Tausch. *Neues historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler*. 326–328. Leipzig: Kühnel.
- Ginzburg, Carlo. 1976–1996. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.

- Haapanen, Toivo. 1940. *Suomen säveltaide*. Helsinki: Otava.
- Halldórsdóttir, Erla Hulda. 2014. "Elämä kirjessä. Miten representoida jo representoitua elämää?" Suom. Heini Hakosalo. Teoksessa *Historiallinen elämä – Biografia ja historiantutkimus*. Toim. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila, Heidi Kurvinen. 146–158. Helsinki: SKS.
- Hakosalo, Heini, Seija Jalagin, Marianne Junila ja Heidi Kurvinen. 2014. "Johdanto: Elämää suurempaa." Teoksessa *Historiallinen elämä – Biografia ja historiantutkimus*. Toim. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila ja Heidi Kurvinen. 7–23. Helsinki: SKS.
- Henkes, Barbara. 2012. "Letter-Writing and the Construction of a Transnational Family: A Private Correspondence between the Netherlands and Germany, 1920–1949." Teoksessa *Life Writing Matters in Europe*. Toim. Marijke Huisman, Anneke Ribberink, Monica Soeting ja Alfred Hornung. 177–192. Heidelberg: Winter.
- Henzel, Christoph. 1999. *Quellentexte zur Berliner Musikgeschichte im 18. Jahrhundert*. Wilhelmshaven: Florian Noetzel.
- Hultmark, Emil, Carna Hultmark ja Carl David Moselius. 1944. *Svenska kopparstickare och etsare 1500–1944*. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri Ab.
- Klemming, Sven. 1952. *Släkten Klemmings historia*. Västerås: Vestmanlands Läns Tidnings AB Tryckeri.
- Kopitzsch, Franklin. 1982. "Zwischen Hauptrezess und Franzosenzeit 1712–1806." Teoksessa *Hamburg – Geschichte der Stadt und ihrer Bewohner. Band I. Von den Anfängen bis zur Reichsgründung*. Toim. Hans-Dieter Loose. 351–414. Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Koskinen [nyk. Palkisto], Janne. 2005. *Romantiikka Bernhard Crusellin klarinettikonsoertoissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Kutsch, Karl-Josef, Leo Riemens ja Hansjörg Rost. 2012a. S.v. Charlotte Bachmann. *Grosses Sängerlexikon. Vierte, erweiterte und aktualisierte Auflage*. Eds. Karl-Josef Kutsch, Leo Riemens ja Hansjörg Rost. München: K.G. Saur. 192.
- Kutsch, Karl-Josef, Leo Riemens ja Hansjörg Rost. 2012b. S.v. Friedrich Franz Hurka. *Grosses Sängerlexikon. Vierte, erweiterte und aktualisierte Auflage*. Eds. Karl-Josef Kutsch, Leo Riemens ja Hansjörg Rost. München: K.G. Saur. 2176.
- Kämpe, Alfred. 1916. *En gustaviansk patriot och hans hustru. Generalen och generalskan greve Philip Schwerin*. Stockholm: C. L. Gullbergs förlag.
- Leskelä-Kärki, Maarit. 2017. *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Vantaa: Avain.
- Mårtenson, Jan. 2006. *Sofia Albertina: en prinsessas palats*. Tukholma: Wahlström & Widstrand.
- Oramo, Ilkka. 1984–1985. "Onko Suomen kansalla musiikinhistoriaa?" Sic – Sibelius-Akatemian vuosikirja 2. 7–19.
- Oz-Salzberger, Fania. 2014. "Enlightenment, national Enlightenment, and translation." Teoksessa *The Routledge Companion to Eighteenth Century Philosophy*. Ed. Aaron Garrett. 31–61. New York City: Routledge.
- Page, Janet K. 2001. S.v. Band (i) 2. 1600–1800 (i) Military music. *Grove Music Online*. Sähköinen lähde osoitteessa www.oxfordmusiconline.com/grovemusic (vierailtu 2.7.2018). New York; Oxford: Oxford University Press.
- Reinholm, Henrik August. 1853. "Crusell, Bernhard Henrik, musik-kompositör 1775–1838". Teoksessa *Finlands minnesvärde män. Samling af lefnadsteckningar. Första bandet*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Son. 208–236.
- Rendall, F. Geoffrey. 1978 (1954). *The Clarinet*. Third edition, revised and some additional material by Philip Bate. New York: W. W. Norton & Company.
- Rice, Albert R. 2003. *The Clarinet in the Classical Period*. New York; Oxford: Oxford University Press.
- Riemann, Hugo. 1900. S.v. Bernhard Crusell. *Musik-Lexikon. Fünfte, Vollständig umgearbeitete Auflage*. Leipzig: Max Hesse. 224.

- Riemann, Hugo. 1919. S.v. Bernhard Crusell. *Musik-Lexikon. Neunte, vom Verfasser noch vollständig umgearbeitete Auflage nach seinem Tode (10. Juli 1919) fertiggestellt von Alfred Einstein*. Berlin: Max Hesse. 233.
- Schneider, Louis. 1852. *Geschichte der Oper und des Königlichen Opernhauses in Berlin*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Schultz, Helga. 1987. *Berlin 1650–1800. Sozialgeschichte einer Residenz*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Spencer, Jennifer ja Michael Musgrave. 2001. S.v. Karl Traugott Zeuner. *Grove Music Online*. Sähköinen lähde osoitteessa www.oxfordmusiconline.com/grovemusic (vierailtu 19.3.2018). New York; Oxford: Oxford University Press.
- Tegen, Martin. 1992. "Piano- och kammarmusiken." Teoksessa *Musiken i Sverige III. Den nationella indentiteten 1810–1920*. Toim. Leif Jonsson ja Martin Tegen. 309–320. Stockholm: Fischer & Co.
- Vallinkoski, Jorma. 1992. *Suomen kirjansitojamestarit 1514–1868*. Toim. Jarl Pousar. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 54. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vretblad, Åke. 1977. "Bernhard Crusell i Linköping." Teoksessa Fabian Dahlström, Axel Helmer, Niall O'Loughlin, Axel Strindberg ja Åke Vretblad: *Bernhard Crusell. Tonsättare, klarinettvirtuos. Hans dagböcker, studier i hans konst, verkförteckning. Kungliga Musikaliska Akademiens skriftserie (21)*: 169–202.
- Vries, Jan de. 1984. *European Urbanization 1500–1800*. London: Methuen and Company.
- Wenzel, Joachim E. 1978. *Geschichte der Hamburger Oper 1678–1978*. Hamburg: Staatsoper.
- Weston, Pamela. 2001. S.v. Franz Tausch. *Grove Music Online*. Sähköinen lähde osoitteessa www.oxfordmusiconline.com/grovemusic (vierailtu 30.6.2018). New York; Oxford: Oxford University Press.
- Wolf, Eugene K. 2001. S.v. Mannheim style. *Grove Music Online*. Sähköinen lähde osoitteessa www.oxfordmusiconline.com/grovemusic (vierailtu 13.3.2018). New York; Oxford: Oxford University Press.
- Zabeck, Jürgen. 1964. *Johann Georg Büsch: Ein Beitrag zur Geschichte und zur Methodologie der Wirtschaftswissenschaften und der Wirtschaftspädagogik*. Talous- ja yhteiskuntatieteiden väitöskirja. Wirtsch.- u. sozialwiss. F., Diss. v. 29. Hamburg.

Bernhard Crusell in 1798 in the light of new sources

This article examines the life of the Swedish-Finnish clarinetist and composer Bernhard Crusell (1775–1838) in the year 1798. He was born in Uusikaupunki, Finland, and moved in 1791 to Stockholm, where he soon started working as a clarinetist in the court orchestra. Crusell became a distinguished soloist after having studied with Franz Tausch in Berlin during the summer of 1798. Not much is known about the visit, which was Crusell's first to the continent; however, new sources have recently come to light that provide new information about the trip.

The author of this article found two letters that Crusell had written to his beloved, Anna Klemming, which were thought to be missing. The letters were written in Berlin and were dated 12th May, 1798 and 21st August, 1798. The content of these letters confirms some details previously recorded in other sources, such as in his autobiographies: the possibility to travel to Berlin came about

at short notice, and he ended up staying in Berlin three months longer than planned.

Previous studies have not made any reference to Crusell's concerts in Berlin and Hamburg during this trip. The author found new information on them in newspapers from the time. Crusell first performed in Berlin on 21st October, 1798 at the Hotel Stadt Paris with his teacher Franz Tausch, the singers Friedrich Franz Hurka and Charlotte Bachmann and pianist Karl Traugott Zeuner. His next two concerts were held in Hamburg: the first on 10th November, 1798 at the Deutsches Schauspiel with Hurka and soprano Rosine Eleonore Elisabeth Righini. The review in the *Allgemeine Musikalische Zeitung* stated that Crusell had "a beautiful tone and that he played specially the Andante or Adagio in a good style". The second concert in Hamburg was held on 25th November, 1798 at the residence of Johann Georg Büsch, one of the leading figures of the German *Aufklärung* era.

Crusell's trip to Berlin in 1798 took place at a time when the clarinet was undergoing a period of significant development. Composers had recently started to use the instrument regularly in operas and orchestral works and were composing important solos for it. Crusell's teacher, Franz Tausch, was one of the leading virtuosos of the instrument, and in Crusell's later life, Tausch's influence on his own career became apparent. Like Tausch, he also composed important repertory for the instrument, worked as a teacher and as was the case with Tausch's family, Crusell's children also started playing instruments and learning to sing. Furthermore, in the same way as in Tausch's orchestra, the wind instrumentalists in the court orchestra of Sweden became prominent soloists, and they gave concerts together as an ensemble.

Finally, the new sources provide an explanation for a detail that has so far not been fully understood in Crusell's autobiography: why he "had to" travel back to Sweden from Berlin. The newly found letters to Anna Klemming clearly show that the 22-year-old musician was in love and feeling somewhat homesick. The letters are full of sensuality towards Anna and reveal that he met Anna's relatives living in Spandau. Perhaps Crusell obtained permission to marry Anna from them: the wedding was held the following year and over the years they had six children together. This blossoming relationship must surely be taken into account when drawing conclusions on Crusell's activities during the year 1798.

FM Janne Palkisto (entinen Koskinen) (janne.palkisto@yle.fi) valmistelee väitöskirjaa Turun yliopiston musiikkitieteen laitokselle säveltäjä-klarinetisti Bernhard Crusellin toiminnasta aikalaislähteiden valossa. Palkisto työskentelee klassisen musiikin toimittajana YLEssä muun muassa RSO:n konserttien juontajana ja selostajana. Hän toimii myös klarinetistina sinfoniaorkestereissa ja kamarimusiikkikokoonpanoissa.